

YAYLA TURİZMİNİN KIRSAL KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: RİZE ÖRNEĞİ*

Evaluation of Highland Tourism in The Context of Rural Development and Sustainable Tourism: The Case of Rize

Ömer Faruk TEKİN**

ÖZ

Alternatif turizm türleri doğayla, yöresel yaşam ve kültürlerle iç içe gerçekleştirilen faaliyetlerden oluşmaktadır. Kitle turizmi gibi sadece doğal ve kültürel değerlerden yararlanmaya, hatta onları tüketmeye dayalı değildir. Bu değerlerden faydalanmanın yanı sıra, onların korunmasını ve sürdürülebilirliğini de amaçlamaktadır.

Sürdürülebilir turizm doğal ve kültürel kaynakların gelecek nesillerin de faydalanacağını göz ardı etmeden kullanılması gerektiğini ilke edinmektedir. Turizm değerlerinin turistlerin beklentilerini karşılama ve aynı zamanda yörenin kalkınmasını sağlama, bu değerlerin ve onların bulunduğu çevrenin korunmasını da gerektirmektedir. Doğaya dayalı turizm etkinliklerinin katılımcı, sürdürülebilir, çevreye duyarlı ve yerel kalkınma odaklı planlamalarla yürütülmesi ve geliştirilmesi turizmin ve kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, yayla turizmi kırsal kalkınma ve sürdürülebilir turizm açısından değerlendirilmektedir. Çalışmada alternatif turizm, yayla turizmi, kırsal kalkınma ve sürdürülebilir turizm hakkında kısa bir teorik çerçeve sunulmaktadır. Rize’de yayla turizmi başta olmak üzere birçok alternatif turizm faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Sürdürülebilir turizm ve kırsal kalkınma bağlamında Rize’de yayla turizminin mevcut durumu ve gelişim stratejileri, yöreye ilişkin istatistiksel veriler kullanılarak incelenmektedir. Sonuç olarak, yerel ve kırsal kalkınmayı sağlamaya yönelik, çevreye duyarlı, sürdürülebilir strateji ve politikalar önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yayla Turizmi, Alternatif Turizm, Kırsal Kalkınma, Sürdürülebilirlik, Rize İli

ABSTRACT

Alternative tourism types consist of the activities carried intertwined with nature, local life, and cultures. Alternative tourism types are not based solely on using and consuming natural and cultural values, unlike mass tourism. In addition to benefiting from these values, they also aim at their protection and sustainability.

Sustainable tourism adopts the principle that natural and cultural resources should be used without ignoring that future generations will also benefit. The fact that tourism values meet the expectations of tourists and at the same time ensure the development of the region requires the protection of these values and the environment in which they are located. Conducting and developing nature-based tourism activities with participatory, sustainable, environmentally friendly, and local development-oriented plans is of great importance for the sustainability of tourism and development.

In this study, highland tourism is evaluated in terms of rural development and sustainable tourism. In the study, a brief theoretical framework about alternative tourism, highland tourism, rural development, and sustainable tourism is presented. Many alternative tourism activities, especially highland tourism, are carried out in Rize. In the context of sustainable tourism and rural development, the current situation and development strategies of highland tourism in Rize are examined using statistical data related to the region. As a result of the study, environmentally friendly, sustainable strategies and policies are recommended for ensuring local and rural development.

Keywords: Highland Tourism, Alternative Tourism, Rural Development, Sustainability, Rize Province

* Bu çalışma, 5-8 Eylül 2018 tarihleri arasında Podgorica’da (Karadağ) gerçekleştirilen Uluslararası Turizm, Rekreasyon ve Spor Bilimindeki Gelişmeler Sempozyumu’nda (*International Symposium on Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences – ATRSS*) sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş ve güncellenmiş şeklidir.

** Dr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Halkla İlişkiler Bölümü, ofaruktekin@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9014-618X

GİRİŞ

Tarımdan turizme, kentleşmeden çevreye hemen her alanda son yıllarda önem kazanan bir kavram olan sürdürülebilirlik, bütün ekonomik faaliyetler için bir ilke konumundadır. Sürdürülebilir turizm de turizm faaliyetleri için gerekli değer ve kaynakların, gelecek nesillerin de faydalanabilmesi için korunması anlamını taşımaktadır. Alternatif turizm türleri ve özellikle eko-turizm genellikle çevreyle uyumlu turizm olarak görülse de esasen sürdürülebilir turizm bütün turizm türleri için geçerli bir ilkeyi ifade etmektedir.

Son yıllarda, doğayla, çevreyle bütünleşmeyi, değişik yaşam ve kültürleri tanımayı amaçlayan alternatif turizm ürünleri, kitle turizmi karşısında giderek daha çok talep görmektedir. Bu değişime bağlı olarak alternatif turizm türlerinden biri olan yayla turizmi de önem kazanmaktadır. Günümüzde artık dinlenmek, yenilenmek, tatil yapmak, kent ve iş yaşamının stresinden ve yorgunluğundan uzaklaşmak için yaylalar daha iyi fırsatlar sunmaya başlamıştır. Hatta yaylalar, yazlık konut almak ve tatil yapmak için tercih edilen yerler arasında ilk sıralara yükselmektedir.

Türkiye’de doğa güzelliklerinin korunduğu, yerel hayatın, kültürün ve yöresel lezzetlerin yaşatıldığı bölgeler, sakin, huzurlu bir hayatın yaşandığı yaylalar bulunmaktadır. Bu kırsal bölgelerde endüstri gelişmediği gibi, turizm ve hizmet sektörü de büyük bir gelişme göstermemiştir. Rize İli tarihî değerleri ve doğal güzellikleriyle bir alternatif turizm bölgesidir. Tabii güzellikleri bozulmamış pek çok yaylanın bulunduğu Rize, bazı tarihî değerleri ve farklı turistik fırsatları da barındırmaktadır. Bu çalışmada, Rize İli’nde alternatif turizmin ve özellikle yayla turizminin mevcut durumu değerlendirilecektir. Bu potansiyelin yerel kalkınmaya katkıda bulunması için ve turizmde sürdürülebilirliğin sağlanması için gerekli politikalar üzerinde durulacaktır.

ALTERNATİF TURİZM TÜRLERİ VE YAYLA TURİZMİ

En genel tanımıyla turizm, insanların yaşadıkları yerlerden ayrılarak stresten uzaklaşma, dinlenme, tatil yapma ve eğlenme gibi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptıkları yolculuklar ve geçici konaklama faaliyetleridir. Küresel ekonomideki hızlı değişimler, birçok sektörde olduğu gibi, turizm sektöründe de önemli gelişmelere sebep olmaktadır. Kentleşme oranının ve kentsel alanlarda nüfus yoğunluğunun artması, yoğun iş temposundan kaçmak isteyen insanların tatil, dinlenme, seyahat ve eğlence zevklerini değiştirmiş, yeni turizm beklentileri ve konseptleri ortaya çıkmıştır. Kitle turizmi ve özellikle lüks turizm faaliyetlerine katılım düzeyi giderek azalmaktadır. İnsanlar artık bireysel olarak ya da küçük gruplar halinde, doğayla iç içe, sağlıklı ve heyecanlı bir tatil yapmak istemektedir. Gittikleri yörenin yaşam tarzını ve kültürünü tanımak, öğrenmek, doğal ve kültürel değerlerini yaşayarak görmek gittikçe yaygınlaşan beklentiler haline gelmektedir. Alternatif turizm olarak değerlendirilen turizm türleri doğal bir çevrede yaşama isteği yanında, sosyal ve kültürel uyum amaçlarını da taşımaktadır. Örneğin doğa turizmi, yöre halkının refahını gözeterek, doğal ve kültürel çevreyi koruyarak gerçekleştirilen bir turizm türüdür (Gürsoy, 2015: 1).

Turistlerin tercihlerinde ve tüketim eğilimlerinde son yıllarda önemli değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimin sektörün profesyonelleri ve akademisyenler tarafından dikkatle takip edilmesi ve incelenmesi gerekmektedir. Turizm faaliyetlerine katılanların taleplerindeki bu değişim, turizmde ürün çeşitliliği oluşturmayı zorunlu kılmaktadır. Yatırımcıları da yeni turizm çeşitleri ve farklı ürünlere yöneltilmektedir (Kılıç ve Kurnaz, 2010: 41). Bu noktada alternatif turizm kavramı öne çıkmaktadır. Alternatif turizm kavramı, klasik turizmden farklı bir konsept ve anlayışı, yeni bir ürün sunumunu ifade etmektedir. Alternatif turizm, sadece en yüksek kârlılığın göz önünde tutulması ve gittikçe gelişen bir turizm hareketliliğinden ibaret değildir. Turizmin gelişmesinin uzun vadeli plan ve programlarla sağlanması, kaynakların kirlenmesinin ve yok olmasının önlenmesi, çevre değerlerine saygı ve çevreyle bütünleşme gibi ilkeleri içine alan bir kavramdır (Anonim, 2009).

Alternatif turizm potansiyelinin değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve yeni konseptlerin şekillenmesi turistlerden gelen taleplerin değerlendirilmesiyle olmaktadır. Turistlerin ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması onların ilgi alanlarına yönelik turizm ürünleri ve faaliyetlerinin geliştirilmesine bağlıdır.

Yayla turizmi, eko-turizm, mağara turizmi, botanik turizmi, dağ turizmi gibi doğrudan doğayla ilgili turizm türleri yanında *kırsal turizm, çiftlik turizmi, tarım turizmi* gibi kır hayatıyla ve ziraatla ilgili olan türler de bulunmaktadır. *Eğitim turizmi, gençlik turizmi, kongre turizmi, inanç turizmi, kültür turizmi, tarih turizmi* öğrenme ve kültürle ilgili iken, *termal turizm, sağlık turizmi, üçüncü yaş turizmi* ise sağlıkla ve yaşla ilgilidir. Literatürde ve uygulamada turistlerin ilgilerine odaklanmak, üzerinde durulan yaklaşımlardan biridir; hatta *özel ilgi turizmi (special interest tourism)* kavramı (Weiler ve Hall, 1992; Douglas, Douglas ve Derret, 2001; Agarwal, Busby ve Huang, 2018; Rittichainuwat, 2018) geliştirilmiştir. Bunlar arasında *yat turizmi, spor turizmi, akarsu turizmi, golf turizmi, kış turizmi, av turizmi, macera turizmi, hüzün turizmi, film turizmi, alışveriş turizmi, gastronomi turizmi* gibi türler sayılabilir (Weiler ve Firth, 2021: 13).

Alternatif turizm klasik turizm veya kitle turizmi dışında kalan turizm türleri şeklinde tarif edilse de turistlerin ilgi ve beklentileriyle şekillenmekte ve gelişme göstermektedir. Belirli ilgiler etrafında gelişen bu turizm faaliyetleri bazen iç içe geçmiş halde gerçekleştirilebilmektedir. Doğa ile ilgili olanlar doğa temelli turizm faaliyetleri başlığı altında değerlendirilebilmektedir.

Doğal ve kültürel çevre turizmin temel kaynaklarıdır. Turizm faaliyetlerinin hemen hepsi tarihî, coğrafi, doğal ve kültürel değerler üzerine kurulmuştur. Alternatif turizmin ayırıcı özelliği, doğayı ve çevreyi etkilemek veya değiştirmek yerine doğayla ve çevreyle uyumlu olmayı ilke edinen, doğal kaynaklara ve çevreye zarar vermeden onlardan yararlanmayı amaçlayan turizm faaliyetleri olmalarıdır. Doğadan ve çevreden faydalanırken aynı zamanda bunları korumak ise turizmin hammaddesinin/temel kaynaklarının korunması anlamına gelmektedir. Turizmin ekonomik getirilerinden uzun yıllar faydalanabilmek için, turizm faaliyetlerinin çevreyle uyumlu olması gerektiği kabul edilmelidir (Yıldız ve Kalağan, 2008).

Turizm ülkelerin kalkınmasında en önemli sektörlerden biri durumundadır. Ancak gelişmekte olan ülkeler daima gelişen bu sektörün ekonomik faydalarından yeterince (gelişmiş ülkeler kadar) yararlanamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin, sundukları turizm ürün ve hizmetlerini çeşitlendirmeleri turizm gelirlerini ve sektördeki pazar paylarını ve rekabet güçlerini arttıracaktır. Söz konusu ürün ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi alternatif turizm potansiyellerinin araştırılması ve imkânların geliştirilmesiyle olacaktır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002).

Alternatif turizm denilince akla ilk gelen türlerden biri de *yayla turizmi*dir. Kentlerdeki nüfusun kalabalıklaşması, yeşil alanların azlığı, stresten ve çalışma hayatının yorgunluğundan kurtulup doğaya yönelme ihtiyacı insanları yeni alternatifler aramaya yönlendirmiştir. Turistlerin beklenti ve ihtiyaçlarındaki bu değişim yayla turizmini ön plana çıkarmıştır. Yaylalar doğal güzellikler ve ekolojik zenginlikler yanında kültürel/folklorik zenginliğe sahip değerli alanlardır. Bu sebeple koruma-kullanma dengesi de büyük önem taşımaktadır (Gülpınar-Sekban, Bekar ve Acar, 2018: 349).

Yaylalar ve çevresinin doğal güzellikleri, sakinlik ve dinginlik arayan insanların ilgisini çekmektedir. Yaylalar, kendilerine has doğal, kültürel ve estetik özellikleriyle, insanların sıradanlaşan hayatlarında görmek istedikleri ilginç güzellikleri barındırmakta ve farklı deneyimler yaşamalarını sağlamaktadır. Kitle turizm faaliyetlerinden sıkılan ve tabiatla baş başa kalmak isteyen ziyaretçiler yaylalara yönelmektedirler. Yaylaların turizm potansiyellerinin değerlendirilmesi, yaylalardaki turistik aktivitelerin canlandırılması ve turistik değerlerin insanların beğenilerine sunulması önem arz etmektedir (Sezer ve Kılıç, 2015: 8-9).

Yayla turizmi, bir alternatif turizm türü olarak da giderek önem kazanmaktadır. Türkiye'nin yaylaları, yayla turizmi etkinlikleri için yüksek bir potansiyel taşımaktadır. Bu bağlamda ülkemizdeki yaylaları, hayvancılık ekonomisi için sezonluk merkezler ve yine mevsimlik yazlık (sayfiye) yerleri olarak görmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca, eko-turizm ve dağ turizmi alanları, dinlenme köyü kurma yerleri olarak, büyük önem taşımaktadır. Yayla turizmi potansiyelinin geliştirilmesi ve dikkatle korunması gerekmektedir. Bu, karakteristik bitki ve hayvan türlerinin, doğal çevreye özgü flora ve faunanın korunmasını gerekli kılmaktadır (Doğanay ve Coşkun, 2014: 24).

KIRSAL KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM

Kırsal kalkınma (*rural development*) kavramı kırsal alanlarda yaşayan, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan toplulukların, insana yakışır hayat şartlarına kavuşmaları yönünde çaba harcamaları için maddî ve manevî açıdan desteklenmesi ile bu toplulukların sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan kalkınmalarını sağlama faaliyetleridir (Gülçubuk, 2002: 1). Kırsal kalkınma, kırsal alanda yaşayan kişilerin sosyal ve ekonomik refahını, yaşam kalitesini artırma sürecidir. Bu süreç, birçok sektörü içine alan kamu politikalarını ve çok boyutlu bir kalkınma yaklaşımını gerektirmektedir (Yüksek Planlama Kurulu, 2015: 10). Kırsal kalkınma, kırsal alanda, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımını esas alarak, yerel düzeyde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, potansiyelleri, dinamikleri ve ihtiyaçları hesaba katarak, çok boyutlu, çok sektörlü bir yaklaşımla planlanan çalışmalar bütünüdür. Ancak bir yandan kırsal kesimde yaşayanların gelir düzeyi ve yaşam kalitesi yükseltilerek gelişmişlik farklarının azaltılmasını hedeflerken, diğer yandan çevre ve kültür değerlerinin korunmasını ve geliştirilmesini gözetilen bir yaklaşımdır (DPT, 2006: 3).

Kırsal kalkınma, belirli bir grup insanın (kırsal kesimdeki yoksulların) ekonomik ve sosyal yaşamını iyileştirmek için tasarlanmış bir stratejidir. Kırsal alanlarda geçim arayanlar arasında kalkınmanın faydalarının en yoksullara yayılmasını ifade etmektedir. Grup, küçük ölçekli çiftçileri, kiracıları ve arazisi olmayanları içermektedir. Kırsal kalkınma stratejisi öncelikle üç noktayı kabul etmelidir: İlk olarak, insanların düşük verimli (tarım ve benzeri) faaliyetlerden daha gelir getirici arayışlara geçiş oranı yavaş olmaktadır. Hatta, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda modern sektörün oransal büyüklüğü göz önüne alındığında daha yavaş kalacaktır. İkinci olarak, gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanlarındaki insanların çoğunluğu değişen derecelerde yoksullukla veya ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır. Mevcut kaynaklar, teknoloji ve kuruluşlar tarafından sınırlamalar getirilmeye devam ederken, nüfus eşi görülmemiş oranlarda genişlerse, durumları muhtemelen daha da kötüleşecektir. Üçüncüsü, kırsal alanlarda işgücü, toprak ve en azından harekete geçirildiğinde yoksulluğu azaltabilecek ve yaşam kalitesini artırabilecek bir miktar sermaye bulunmaktadır. Bu, mevcut kaynakların tam olarak geliştirilmesi, altyapının inşa edilmesi, yeni üretim teknolojisinin tanıtılması ve yeni tür kurum ve kuruluşların oluşturulması anlamına gelmektedir (World Bank, 1975: 3).

Kırsal kalkınma, çeşitli aktörlerin (bireyler, kuruluşlar, gruplar) yaptığı, birlikte ele alındığında kırsal alanlarda ilerlemeye yol açan faaliyetler ve eylemler dizisidir. İlerleme, farklı kişiler tarafından farklı şekilde tanımlanabilir: Tarihsel olarak, maddî ilerleme (gelirlerin ve zenginliğin artması, yoksulluğun azaltılması) kalkınma teorisi ve uygulamasında ana düşünce olmuştur. Bugün diğer ilerleme göstergeleri (kültürel, çevresel, manevî, etik) yeniden formüle edilmiştir. Daha bütünsel bir gelişme yaklaşımı içinde maddî ilerleme yanında giderek artan bir şekilde yerlerini almaktadır. Artık kalkınmanın tanımında, eski paradigmanın yıkıldığına ve yeni bir paradigmanın oluştuğuna dair gelişmeler yaşanmıştır (Shepherd, 1998: 1).

Kırsal kalkınma anlayışı, endüstrinin gelişmesi ve köyden kente göçlerin artması, kırsal hayat şartlarının kent hayatı karşısında geri kalması, köylerin sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin gerisinde kalması sonucunda ortaya çıkmıştır. Kırsal kalkınma “kırsal alanların çevresel ve kültürel değerlerinin korunmasını ve geliştirilmesini gözettiği” için sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile değerlendirilebilecek bir yaklaşımdır. Hatta bu manayı pekiştirmek için kavram, sürdürülebilir kırsal kalkınma (*sustainable rural development*) şeklinde de kullanılmaktadır.

Sürdürülebilirlik (*sustainability*) veya sürdürülebilir kalkınma (*sustainable development*) kavramı ise Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan 1987 tarihli “Ortak Geleceğimiz” adlı raporda kullanıldıktan sonra yaygınlaşmış bir kavramdır. Brundtland Raporu olarak da bilinen rapora göre “sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeksizin, günümüzün ihtiyaçlarını karşılayan bir gelişmeyi veya süreci” ifade etmektedir (The Brundtland Commission, 1987: 54). Sürdürülebilir kalkınma, hem ekonomik, sosyal ve çevresel politika ve amaçlar arasında bir dengenin kurulmasını ve işlenmesini; hem de, şimdiki nesillerin talep ve ihtiyaçlarının, gelecek nesillerin talep ve ihtiyaçlarını daraltmaksızın, karşılanmasını

gerektirmektedir (Aktan ve Vural, 2007). Sürdürülebilir kalkınma, insan hayatının devamı için gerekli ihtiyaçlar ile doğal kaynakların varlığının ve değerinin korunması arasında bir denge kurularak, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarıyla, gelecekle uyumlu bir planlama yapılmasını amaçlayan bütüncül bir yaklaşımdır (TÜSİAD, 2012: 13). Sürdürülebilirlik yaklaşımı, ekonomik faaliyetler, kalkınma, kentleşme, tarım, turizm, çevre gibi pek çok konuda kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması noktasında anahtar kavramlardan biridir.

Turizm de doğal kaynaklar ve kültürel değerler sayesinde gelişen ve ülke kalkınmasına katkıda bulunan bir sektördür. Bu sebeple, turizm sektöründe bu kaynakların ve değerlerin varlığının korunmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkelerin ve milletlerin kalkınmışlık düzeyi ve ekonomik refahı ile yakından ilgili bir sektör olan turizmin ekonomiye sağladığı girdilerin farkında olan dünya ülkeleri, bu alanda daha çok yatırım yapmaya başlamışlardır. Ancak, turizm sektörünün gelişiminin çevreye zarar vermeden sürdürülmesi ya da tamamlanması önem arz etmektedir. Bu bakımdan sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaktadır (Baykal ve Çimen, 2015: 12). Alternatif turizm türlerinin gelişmeye başlamasıyla, bakir doğal güzellikler turizme açılmış ve insanların ilgisine sunulmaya başlanmıştır. Ancak bu süreçte bu kaynakların hızla tüketilmesi, değerlerinin kaybolması tehlikesini gündeme getirmiştir. Sürdürülebilirlik bu noktada önemli ve hayati bir kavram olarak öne çıkmaktadır.

Turizm literatüründe, sürdürülebilirlik yaklaşımı, *sürdürülebilir turizm* kavramıyla ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) sürdürülebilir turizmi "*Sektörün, çevrenin, ziyaretçilerin (turistlerin) ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan şimdiki ve gelecekteki sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri tam olarak dikkate alan turizm*" şeklinde tanımlamaktadır (UNEP ve WTO, 2005: 12; UNWTO, 2018). Sürdürülebilir turizm kesinlikle ekonomide yeni bir anlayış olarak öne çıkmaktadır. Çünkü genel olarak turistik bölgelerin temel gelir kaynağı, doğal kaynakların devamlı olarak tüketilmesine dayanmaktadır (Bella, 2011: 151).

Sürdürülebilir turizm, diğer turizm türlerinden ayrı olan veya kendine has özellikleri bulunan özel bir turizm biçimi değildir. Aksine, bütün turizm türlerinin daha sürdürülebilir olması gerekmektedir. Turizmi daha sürdürülebilir kılmak yalnızca sektörün olumsuz etkilerini kontrol etmek ve yönetmek değildir. Turizm endüstrisi, yerel topluluklara ekonomik ve sosyal olarak fayda sağlamak ve çevrenin korunması için bilinç ve destek sağlamak için çok özel bir konumdadır. Turizm sektöründe, ekonomik kalkınma ve çevre koruma karşıt güçler olarak görülmemelidir. Aksine bu iki güç birbirini desteklemeli ve bunu amaç edinerek güçlenmelidir. Politikalar ve eylemler, turizmden sağlanan faydaları arttırmayı ve maliyetleri düşürmeyi hedeflemelidir (UNEP ve WTO, 2005: 2).

Çevre, turizm ve sürdürülebilirlik kavramları birlikte zikredildiğinde eko-turizm terimi akla gelmektedir. Oysa eko-turizm ile sürdürülebilir turizm arasında çok önemli bir ayrım bulunmaktadır: Eko-turizm doğa temelli alternatif bir turizm türü olarak geniş çapta tanımlansa da turizm sektörünün nispeten küçük bir bölümüdür. Aynı zamanda, en hızlı büyüyen turizm segmentlerinden biridir ve gelecekte daha hızlı bir büyüme beklenmektedir. Sürdürülebilir turizm ise, bütün turizm türlerinde ve turizm sektörünün bütün paydaşları için sürdürülebilirlik ilkelerine bağlılığı gerektirmektedir (Neto, 2003: 7-8).

Sürdürülebilir turizm geliştirme yönergeleri ve yönetim uygulamaları, kitle turizmi ve çeşitli niş turizm segmentleri de dahil olmak üzere her tür destinasyondaki bütün turizm türleri için geçerlidir. Sürdürülebilirlik ilkeleri, turizmin gelişiminin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel yönlerine atıfta bulunmaktadır. Ve uzun vadeli sürdürülebilirliğini garanti altına almak için şu üç boyut arasında uygun bir denge kurulması gerekmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir turizm şunları yerine getirmelidir (UNEP ve WTO, 2005: 11):

- Temel ekolojik süreçleri sürdürerek ve doğal kaynakların ve biyo-çeşitliliğin korunmasına yardımcı olarak turizmin gelişmesinde kilit bir unsur oluşturan çevresel kaynakların optimal kullanımını sağlamak.

- Ev sahibi toplulukların sosyo-kültürel özgünlüğüne saygı duymak, yerleşik ve yaşayan kültürel miraslarını ve geleneksel değerlerini korumak ve kültürler arası anlayış ve hoşgörüyü katkıda bulunmak.
- İstikrarlı bir istihdam politikası, gelir getirici fırsatlar ve ev sahibi topluluklara sosyal hizmetler de dahil olmak üzere, bütün paydaşların adil bir şekilde yararlandığı sosyal ve ekonomik faydalar sağlayan, yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunan, uzun vadeli, uygulanabilir ekonomik uygulamalar yapmak.

Sürdürülebilir turizm, hem turizmin ekonomiye ve topluma katkısının sürdürülebilir büyümesini hem de kaynakların ve çevrenin sürdürülebilir kullanımını gerektirir (Liu, 2003: 462). Sürdürülebilir turizm, yerel halk için istihdam yaratmaya yardımcı olurken çevre ve yerel kültür üzerinde düşük bir etki yaratmaya çabalamaktadır. Sürdürülebilir turizmin amacı, kalkınmanın yerel halk, turistler ve turizm şirketleri olumlu bir deneyim getirmesini sağlamaktır. Turizm aslında genel olarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlama çabasının önemli bir parçasıdır. Sürdürülebilir turizm, turizmin hem iş hem de deneyim olarak kapsamlı bir analizine ve yönetimine olan ihtiyacı yansıtmak için kullanılan yeni bir kavramdır (Yazdi, 2012: 50).

Sürdürülebilir turizm gelişimi, geniş katılım ve fikir birliği oluşturmayı sağlamak için ilgili bütün paydaşların bilinçli katılımının yanı sıra güçlü siyasî liderliği de gerektirmektedir. Sürdürülebilir turizme ulaşmak sürekli bir süreçtir ve etkilerin sürekli izlenmesi, gerektiğinde önleyici ve/veya düzeltici tedbirlerin alınması büyük bir önem taşımaktadır. Sürdürülebilir turizm aynı zamanda, turistler için yüksek düzeyde memnuniyet ve anlamlı bir deneyim sağlamalıdır. Turistlerin sürdürülebilirlik sorunları hususunda farkındalıklarını artırmalı ve sürdürülebilir turizm uygulamaları teşvik edici nitelikte olmalıdır (UNEP ve WTO, 2005: 11).

RİZE'DE ALTERNATİF TURİZM POTANSİYELİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: YAYLA TURİZMİ

Karadeniz'e kıyısı olan Rize ilinin doğusunda Artvin, batısında Trabzon, güneyinde Bayburt ve Erzurum yer almaktadır. Alternatif turizm için büyük bir potansiyele sahip olan yörede dik yamaçlı vadiler, yemyeşil yaylalar, zirvelerine ulaşılabilir türden dağlar, buzul gölleri ve suları bol akan dereler bulunmaktadır. Ayrıca Rize'deki tarihî binalar, kemerler, köprüler ve kaleler alternatif turizmin kültürel boyutunu tamamlamaktadır. Bölgeye demiryolu hattı bulunmamaktadır. Ağırıklık olarak taşımacılık amacıyla kullanılan Rize Limanı ise 1985 yılında hizmete açılmıştır. Havayolu ulaşımı yıllardır Trabzon Havaalanı'ndan sağlanmaktadır (Kansız ve Acuner, 2007: 12). Ancak 2017 yılının ilk aylarında, Pazar ilçesi Pazar Tüneli mevkiindeki sahil kesiminde, Rize-Artvin Havalimanı inşa edilmeye başlanmıştır.

Türkiye'de turizmin, dünyada yaşanan yeni turizm eğilimleri ile uyumlu bir şekilde geliştirilmesi amacıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığınca çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çerçevede özellikle Bakanlığın yetki ve denetiminde bulunan turizm plan ve politikaları çerçevesinde sektördeki gelişmenin kapsadığı sosyal, kültürel, doğal ve çevresel öğelerin bütüncül ve sürdürülebilir bir anlayışla ele alınması ilke olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 2003'te yürürlüğe giren 4957 sayılı Kanun ile değiştirilmiş ve konuya yeni bir açılım ve bakış açısı getirilmiştir. Bu kapsamda turizm planlamasının Bakanlıkça yürütüleceği "*Turizm Merkezleri*", "*Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri*" ve "*Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Alt Bölgeleri*" tanımlanmıştır (4957/2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 3. madde). Bu bağlamda hazırlanan (güncel) listeye göre Rize'de, 4 Turizm Merkezi (TM) ve 2 Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB) olmak üzere, 6 bölge belirlenmiştir: Anzer KTKGB, Anzer TM, Çamlıhemşin Ayder Kaplıcası TM, Çamlıhemşin Ayder KTKGB, Çayeli TM ve İkizdere Ovit Dağı Kış TM. Bunların yanında, ortak bir turizm bölgesi olarak, Yusufeli (Artvin), Çamlıhemşin (Rize) ve İspir'i (Erzurum) içine alan Kaçkar TM de sayılabilir (Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2018).

Doğal, tarihî ve kültürel değerler bakımından zengin olan Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Rize'nin bütün turizm değerlerini anlatmak bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak yörenin potansiyelini yansıtan alternatif turizm değerleri Tablo 1'de bir matris şeklinde gösterilmiştir:

Tablo 1. Rize İli ve İlçelerinin Alternatif Turizm Değerleri

Aktivite/değer	Merkez ilçesi	Ardeşen ilçesi	Çamlıhemşin ilçesi	Çayeli ilçesi	Derepazarı ilçesi	Fındıklı ilçesi	Güneysu ilçesi	Hemşin ilçesi	İkizdere ilçesi	İyidere ilçesi	Kalkandere ilçesi	Pazar ilçesi
Değerler toplamı	5	2	26	7	2	8	1	3	11	2	2	3
Su Sporları/Rafting			X						X			
Dağ bisikletçiliği			X								X	
Doğa Yürüyüşü			X	X		X			X			
Dağcılık			X									
Denizel değerler					X					X		X
<i>Dağ-yayla gezisi</i>	X		X	X		X			X			
Peyzaj güzelliği/fotosafari	X		X	X		X			X			
<i>Yaylada konaklama/kamping</i>			X									
<i>Yayla gezisi</i>		X	X	X		X						
Düzenlenmiş doğa gezisi rotası			X									
Pansiyonculuk			X									
<i>Aktif yaylacılık</i>			X									
Kelebek gözlemciliği			X						X			
Kuş gözlemciliği (Ornito)			X						X			
Sportif olta balıkçılığı	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Hava sporları turizmi (yamaç paraşütü, heliski)	X		X									
Milli park alanları			X									
Milli park alanlarında konaklama			X									
Kış sporları potansiyeli			X									
Botanik gezilerine uygun alan			X						X			
Endemik bitkilerin gözlemi			X						X			
Bakir orman gezisi			X									
Tescilli avlak alanı				X				X				
Yaban hayatı geliştirme alanı			X									
Yaya gezi imkânı			X	X		X		X	X			
Tarihi eserler, sit alanı	X		X			X						X
Peyzaj değeri yüksek yerler, fotografik yerler			X			X			X			
Atla geziye uygun yerler			X									

Kaynak: Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2016: 63-64.

Görüldüğü gibi Rize’de alternatif turizmin hemen hemen her türünün geliştirilebilmesi için belli bir potansiyel bulunmaktadır. Rize’nin Merkez (ilçe)’den başka 11 ilçesi mevcuttur. Tablo 1’de göze çarpan ilk şey yörenin turizm değerleri çeşitliliği bakımından zengin oluşudur.

Ancak *Çamlıhemşin ilçesi* “denizel değerler” ve “tescilli avlak alanı” dışında her çeşit turistik değeri barındırmasıyla, yaylada konaklama imkânlarının ve pansiyonculuğun gelişmiş olmasıyla, aktif yaylacılığın halen sürdürülmesiyle diğer ilçeler arasında öne çıkmaktadır. İlçe aynı zamanda, millî park ve yaban hayatı geliştirme sahası, atla gezmeye uygun yerler, yaylada veya millî parkta konaklama veya kamp yapma, düzenlenmiş yürüyüş rotasında doğa gezisi yapma ve dağcılık imkânları bulunan bir ilçe konumundadır.

Çamlıhemşin’de 30’dan fazla yayla bulunmaktadır. Başlıca yaylaları Ayder, Sal, Pokut, Hazındağ, Samistal, Amlakit, Elevit, Polovit, Verçenik, Hacivanak, Kito ve Kavron yaylalarıdır. En meşhuru olan

Ayder Yaylası'nda yayla turizmi yanında, termal turizm ve kış turizmi imkânı vardır. Ayder Kaplıcası TM ve Ayder KTKGB bu yayla ve çevresini kapsamaktadır.

Alternatif turizm değerleri bakımından öne çıkan diğer ilçe *İkizdere*'dir. İlçede 20'den fazla yayla bulunmaktadır. En önemli yaylalar Anzer, Çağırankaya, Sivrikaya, Vaşa, Homeze, Petran ve Ovit yaylarıdır. Anzer KTKGB, Anzer TM, ve Ovit Dağı Kış TM bu ilçededir.

Başka ilçelerde de çok sayıda yayla bulunmaktadır. Ardeşen İlçesi'nde Golezana Yaylası, Güneysu İlçesi'nde Handüzü Yaylası, Fındıklı İlçesi'nde Çatak Yaylası, Çayeli İlçesi'nde Ambarlı Yaylası ve Kuspa Yaylası (turizm merkezi) en çok bilinen yaylalardandır.

Kaçkar Dağları'nın eteklerinde yer alan bu yaylalarda, kalabalık şehir hayatından uzak kalıp, tabiatın eşsiz güzellikleriyle baş başa kalınabilmektedir. Haziran ayının başlarında başlayan yayla hayatı Eylül ayının ilk haftasına kadar süren üç aylık bir dönemi içine almaktadır. Bu yaylalar "Vartavor" şenlikleriyle ünlüdür. Vartavor insanların birbirlerini, bereketi simgeleyen gülsuyu ile ıslatması anlamına gelen ve coşkuyla kutlanan bağbozumu bayramıdır. Sisli manzaralar, yayla şenlikleri ve horon, Rize'nin yayla hayatının vazgeçilmez görüntülerindedir (Rize İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018).

Rize'de doğa turizminin potansiyelinin belirlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla 2014 ve 2016 yıllarında Rize İli Doğa Turizmi Master Planı yapılmıştır. Bu planlarda, yörenin yaylalarının durumunun ve potansiyelinin tespit edilmesi, turizme açılması ve kırsal kalkınmaya katkı sağlaması amacıyla SWOT analizi yapılmış, güçlü ve zayıf yönler, tehdit ve fırsatlar belirlenmiştir. İki yıl ara ile hazırlanan bu planlarda büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Bu planlara göre Rize'deki yaylaların SWOT analizi şöyle şekillenmiştir (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2014: 53 ve 2016: 47-48):

Güçlü yönler:

- Yaylaların turizm amacıyla kullanılabilir olmaları,
- Yayla turizmine yatırım yapan girişimcilerin bulunması,
- Yaylalarda birçok turizm türüne uygun imkânların olması,
- Yaylalara ulaşımın sağlandığı yolların bulunması,
- Yörede birçok yaylanın ve doğal güzelliklerin (göl, kaplıca, ırmak, dağ) bulunması,
- Yaylaların geniş alanlara sahip olması,
- Azalmakla birlikte aktif yaylacılığın devam ediyor olması,
- Yaylalarda endemik bitki oranının ve biyo-çeşitliliğin yüksek olması,
- Özellikle Kaçkar Dağı'nın (3932 m) önemli bir tırmanış noktası olması.

Zayıf Yönler:

- Bazı mülkiyet anlaşmazlıkları ve yönetim sorunları,
- Bazı yayla yollarının bozuk olması ve bakım istemesi,
- Bazı yaylalarda elektrik imkânının olmaması,
- İnsan kaynağının yetersiz olması ve eğitim seviyelerinin düşük olması,
- Yaylacılığın azalma eğilimine girmesi,
- Aktif yaylacılık yapanların turizm fikrinin ve turizm altyapısının olmaması

Fırsatlar:

- Yaylalarda konaklamak için basit kampçılık imkânlarının bulunması,
- Yaylaların başka turistik noktalara ve av turizmine uygun yerlere yakın olması,

- Kıyı ve dağ eko-sistemlerinin bir arada bulunması, birbirini destekleyebilmesi, ürün çeşitlendirme imkânının bulunması

Tehditler:

- Bazı yaylalarda, aktif yaylacılığın tamamen yok olması, yaylacılık kültürünün giderek ortadan kalkması,
- Birçok yaylada düzensiz yapıların çoğalması.

Bu analiz ışığında, yörenin yayla turizmi potansiyelinin geliştirilmesi, kırsal kalkınma için bir değer oluşturması ve bunun sürdürülebilirliği için, öncelikle güçlü yönlerin ve fırsatların sunduğu avantajların iyi kullanılması, zayıf yönlerin giderilmesi ve tehditlerle mücadele edilmesi gerekmektedir.

Rize’de alternatif turizm türlerinin özellikle yayla turizminin yörenin kalkınmasında bir katma değer sağladığı ve bundan kısa vadede belli ölçüde faydalanılacağı muhakkaktır. Ancak uzun vadede ve özellikle gelecek nesillerin turizmin sunduğu bu faydalardan mahrum kalmaması için bütün diğer faaliyetler gibi turizm faaliyetlerinin de çevreye duyarlı, doğayla uyumlu plan ve politikalarla yürütülmesi gerekmektedir. Yayla turizmi kapsamında yapılan bütün faaliyetler doğal kaynaklardan, sosyo-kültürel değerlerden beslenmektedir. Ancak bu faaliyetler bu kaynakları ve değerleri tüketme ve hatta ortadan kaldırma yönünde ilerlememelidir. Örneğin, aktif yaylacılığın giderek ortadan kalkıyor olması; su kaynaklarının kirlenmesi veya azalması; yaylalardaki yaşam alanlarının, mesire yerlerinin çöplerle kirlenmesi; doğal çevreyle uyumlu olmayan düzensiz, çirkin yapıların inşa edilmesi gibi problemler, yayla turizminin geleceğini ve sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

SONUÇ

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın (2007) hazırladığı “Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı”nda sürdürülebilir turizm yaklaşımı benimsenmektedir. Türkiye’nin turizm potansiyelini harekete geçirebilmek için, “Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri” gibi (UN General Assembly, 2015) değişen dünyanın yeni trendlerini, turizmi etkileyebilecek bütün dinamikleri ve “Türkiye Turizm Stratejisi 2023” hedeflerini dikkate alarak yeni politikalar belirlenmelidir. Bu doğrultuda, 01-03 Kasım 2017 tarihleri arasında “3. Turizm Şurası” (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021) düzenlenmiştir. Turizm politikalarından organizasyon ve destinasyon yönetimine; dijital turizm ve inovasyondan tanıtım ve pazarlamaya; çevre, planlama ve altyapıdan yatırım, teşvik ve finansmana kadar birçok konu ele alınmıştır. “Turizmde Ürün Çeşitliliği ve Sürdürülebilirlik” de her biri için bir komisyonun kurulduğu, bu ana başlıklardan biridir. Turizmde Ürün Çeşitliliği ve Sürdürülebilirlik Komisyonu (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), turizmde sürdürülebilirliğin sağlanması için, örgütlenme ve eğitim; araştırma ve geliştirme; yerel halk, yerel yönetim ve yerel değerler; yenilenebilir enerjinin kullanılması; aşırı tüketim, atık yönetimi ve çevre yönetimi; mevzuat; teşvikler; tanıtım ve pazarlamaya ilişkin önerilerde bulunmuştur.

Bütün bu çabalar ve girişimler, kırsal ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında, istihdamın arttırılmasında turizmin lider sektörlerden biri olmasını amaçlamaktadır. Turizmin bu vizyonu benimsemesi ve bu misyonu yerine getirmesi için bazı hususlara dikkat çekilmekte ve birtakım ilkeler belirlenmektedir. Bu hususlar ve ilkeler göz önünde tutularak, Rize’de yayla turizminin geliştirilmesi, yörenin kalkınmasına katma değer sağlanması ve turizmin sürdürülebilirliği hedefine ulaşma yolunda, bütün paydaşlar için şu noktalar önem arz etmektedir:

- Ulaşım, altyapı, üstyapı, sağlık, güvenlik ve diğer temel hizmetler bakımından yaylalar arasındaki farklılıkların azaltılması, sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmak için gerekli şartların başında gelmektedir. Bu hedefe ulaşmak için turizme açılmamış yaylalarda sürdürülebilirlik anlayışıyla yeni turizm merkezlerinin kurulması, mevcut turizm bölgelerinin bu anlayışla yeniden ele alınması ve yaşanabilir kaliteli çevrelerin oluşturulması gerekmektedir.

- Yayla turizminin geliştirilmesi için, merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin, özel sektör kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde uyumlu çalışmalarının sağlanması gerekmektedir.
- Yayla turizminden beklenen kalkınma hedeflerinin sürdürülebilir çevre politikalarıyla uyumlu olması lâzımdır. Yayla turizmiyle ilgili politika ve hedeflerin ayrıca ulusal ve uluslararası politika ve hedeflerle uyumlu olması, küresel eğilim ve taleplerin takip edilmesi iyi bir strateji olacaktır.
- Yayla turizmi planlama ve uygulamalarının diğer turizm türleri (kırsal turizm, av turizmi, akarsu turizmi, spor turizmi v.b.) ile entegre olabilecek şekilde yürütülmesi, ürün çeşitlendirilmesi yapılarak turizm sezonunun genişletilmesi, hatta farklı turizm ürünlerine bir arada ulaşılabilen turizm kentlerinin oluşturulması avantaj sağlayacaktır.
- Bireysel veya küçük gruplar halinde yapılan turlara uygun konaklama imkânlarının geliştirilmesi ve pansiyonculuğun desteklenmesi, hizmetlerde belli bir kalite ve standardizasyonun oluşturulması önem arz etmektedir.
- Yörede ve yaylalarda yaşayan halkın pansiyonculuk, servis, turistik ürün, hediyelik eşya yapımı, işletme ve kalite yönetimi konusunda eğitilmesi, işgücü kalitesinin arttırılması ve sertifikasyon sisteminin uygulanması, turist rehberlerine eğitim vermekte olan üniversiteler veya meslek kuruluşları ile işbirliği sağlanması gerekmektedir.
- Yaylaların yurtiçi ve yurtdışında tanıtılması için yazılı ve görsel medyanın yanı sıra sosyal medyadan da yararlanılmalıdır.
- Turizm bölgelerine girişlerde kabul noktaları oluşturulması, dinlenme ve konaklama yerlerini, turistik rota ve güzergâhları, yürüyüş rotalarını gösteren haritalar sunulması, bilgilendirme ve yön levhaları konulması gerekmektedir.

Bu hususlara ek olarak, yörede geleneksel hayat ve yayla kültürü korunmalıdır. Kırsal kültürü korumak, geliştirmek ve değerlendirmek amacıyla geleneksel köyler kurulmalı, mevcutlar yaşatılmalıdır. Yöredeki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin devam etmesi sağlanmalıdır. Yaylalarda doğal çevreye uygun estetik binalar yapılmalı, düzensiz ve çirkin yapılaşmaya izin verilmemeli, yaylaların modern kentin problemlerini barındıran gürültülü ve stresli yerler olmalarının önüne geçilmelidir. Yaylaların bir turistik ve ekonomik değer olarak yöre ve ülke ekonomisine katkı sağlamaya devam etmesi için, turizm değerlerinin, doğal güzelliklerin, tarihî eserlerin, mimarî yapıların bitki ve hayvan türlerinin, su kaynaklarının ve özellikle çevrenin korunması gerekmektedir. Yaylalarda her şeyden önce temiz bir çevrenin sağlanması, su, toprak ve hava kirliliğine karşı önlem alınması, entegre ve sürdürülebilir bir katı atık yönetim sisteminin kurulması, çöplerin doğayı kirletmesinin önüne geçilmesi ve geri dönüştürülebilir maddelerin ekonomiye geri kazandırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Agarwal, S.; Busby, G. ve Huang, R. (Eds.) (2018). *Special Interest Tourism: Concepts, Contexts and Cases*. Wallingford UK: CAB International.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2007). *İklim değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma*, <http://www.canaktan.org/ekoloji-cevre/iklim-degisiklik/surdur-kalkinma.htm> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.07.2021)
- Anonim (2009). *Alternatif Turizm Kavramı*. <https://mtgoktepe.wordpress.com/2009/09/23/alternatif-turizm-kavrami/> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.08.2021)
- Baykal, D. ve Çimen, H. (2015). Sürdürülebilir Turizm ve Ekoturizm Sertifikaları, *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*, 10-21, 14-16 Mayıs 2015, Gümüşhane.
- Bella, G. (2011). Equilibrium Dynamics and Local Indeterminacy in A Model of Sustainable Tourism. İçinde; F. Cerina, A. Markandya ve M. McAleer (Editörler), *Economics of Sustainable Tourism*, (ss. 151-167), New York: Routledge.
- Doğanay, H. ve Coşkun, O. (2014). Türkiye Yayıncılığındaki Değişme Eğilimleri ve Başlıca Sonuçları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18 (30), 1-28.
- Douglas, N.; Douglas, N. ve Derrett, R. (Eds.) (2001). *Special Interest Tourism: Contexts and Cases*. Milton, Qld, Australia: John Wiley & Sons.
- DPT (2006). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013)*, Devlet Planlama Teşkilatı, T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Gülçubuk, B. (2002). *Kırsal Kalkınma Politikaları*. https://www.kirsalcevre.org.tr/foto/file/kirsal_kalkinma_politikalari_bulentg.pdf adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.07.2021)
- Gülşinar-Sekban, D. Ü.; Bekar, M. ve Acar, C. (2018). Trabzon İlinin Yayla Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi ve Farkındalık Yönünden İncelenmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3 (1), 349-361. Doi: 10.21733/ibad.404272
- Gürsoy, Y. (2015). Giresun'da Yürüyüş Turizminin Çeşitlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), 1094-1101.
- Kansız, N. ve Acuner, Ş. A. (2007). *Rize İli Turizm SWOT Analizi*. Millî Prodüktivite Merkezi, Rize.
- Kılıç, B. ve Kurnaz, A. (2010). Alternatif Turizm ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Ekolojik Çiftlikler: Pastoral Vadi Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi* 2/4, 39-56.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021). 3. *Turizm Şurası*. <https://turizmsurasi.ktb.gov.tr/TR-169845/sura-hakkinda.html> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.08.2021)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017). 3. *Turizm Şurası - Turizmde Ürün Çeşitliliği ve Sürdürülebilirlik Komisyonu*. <https://turizmsurasi.ktb.gov.tr/Eklenti/57385,turizmdeuruncesitliliGISurdurulebilirlikkomisyonraporu-p-.pdf?0> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.08.2021)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013*. Yayın No: 3085, Ankara.
- Liu, Z. (2003). Sustainable Tourism Development: A Critique. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(6), 459-475, Doi: 10.1080/09669580308667216
- Neto, F. (2003). *A New Approach to Sustainable Tourism Development: Moving Beyond Environmental Protection*. United Nations Department of Economic and Social Affairs, DESA Discussion Paper No: 29.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2016). *Rize İli Tabiat Turizmi Master Planı 2016-2019*. 12. Bölge Müdürlüğü, Rize Şube Müdürlüğü, Rize.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2014). *Rize Doğa Turizmi Master Planı 2014-2023*. Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü, Rize.

Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte olan Ülkeler için Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 183-195.

Rittichainuwat, B. N. (2018). *Special Interest Tourism*. UK: Cambridge Scholars Publisher.

Rize İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2018). *Yaylalar*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.rizekulturturizm.gov.tr/TR,112782/yaylalar.html> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.07.2021)

Sezer, İ. ve Kılıç, M. (2015). Yayla Turizmi ve Rekreasyon Amacıyla Yaylalara Gelen Ziyaretçilerin Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: Kulakkaya Yaylası Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5 (2), 8-16.

Shepherd, A. (1998). *Sustainable Rural Development*. New York, USA: Palgrave.

The Brundtland Commission (1987). *Our Common Future*, Report of the World Commission on Environment and Development. United Nations. Published as Annex to General Assembly document A/42/427.

TÜSİAD (2012). *Sürdürülebilir Turizm*. ISBN: 978-9944-405-85-0, İstanbul.

UNEP and WTO (2005). *Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers*. United Nations Environment Programme and World Tourism Organization.

UN General Assembly (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, 21 October 2015, A/RES/70/1. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.08.2021)

UNWTO (2018). *Our Focus: Sustainable Development, Sustainable Tourism Development*. United Nations World Tourism Organization. <https://www.unwto.org/sustainable-development#:~:text=%22Tourism%20that%20takes%20full%20account,the%20environment%20and%20host%20communities%22> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.08.2021)

Weiler, B. ve Firth, T. (2021). Special Interest Travel: Reflections, Rejections and Reassertions. İçinde; C. Pforr, R. Dowling, M. Volgger (Editörler), *Consumer Tribes in Tourism: Contemporary Perspectives on Special-Interest Tourism* (ss. 11-25). Singapore: Springer Nature Singapore. Doi: https://doi.org/10.1007/978-981-15-7150-3_2

Weiler, B. ve Hall, C. M. (Eds.) (1992). *Special Interest Tourism*. London: Belhaven Press.

World Bank (1975). *Rural Development - Sector Policy Paper*. Washington D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/522641468766236215/Rural-development> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 29.08.2021)

Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (2018). *KTKGB ve Turizm Merkezleri*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9669/ktkgb-ve-turizm-merkezleri.html> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.08.2021)

Yazdi, S. K. (2012). Sustainable Tourism. *American International Journal of Social Science*, October 1(1), 50-56.

Yıldız, Z. ve Kalağan, G. (2008). Alternatif Turizm Kavramı ve Çevresel Etkileri. *Yerel Siyaset Dergisi*, Kasım, 42-44.

Yücel, S. Ü. (2004). *Yayla Turizmi*. TÜR-SAB Ar-Ge Departmanı, Mayıs, http://www.tursab.org.tr/dosya/1017/may04yayla_1017_1683015.pdf adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 20.09.2021)

Yüksek Planlama Kurulu (2015). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020)*. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.